International Journal of Sanskrit Research 2022; 8(3): 24-25

International Journal of Sanskrit Research

अनन्ता

ISSN: 2394-7519
IJSR 2022; 8(3): 24-25
© 2022 IJSR
www.anantaajournal.com
Received: 02-02-2022
Accepted: 09-04-2022

Dr. Sujatha Raghavan
Assistance Professor,
Department of Sanskrit and Indian Culture, Sri Chandrasekarendra Saraswathi Visa Maha Vidyalaya, Enathur, Kanchipuram, Tamil Nadu, India

Corresponding Author:
Dr. Sujatha Raghavan
Assistance Professor,
Department of Sanskrit and Indian Culture, Sri Chandrasekarendra Saraswathi Visa Maha Vidyalaya, Enathur, Kanchipuram, Tamil Nadu, India

मनुस्मृतिः

Dr. Sujatha Raghavan

Introducation

स्मृतिशास्त्रेषु मनुस्मृतिः प्रचीनतमा भवति । मनुमहर्षिमनिवसभ्यतया प्रतिष्ठता तथा तेन प्रणीता मनुसंहिता पृथिव्याः सर्वप्रथमं प्रमुखश्च विधाशास्त्रमिति प्रणिगदनस्य याथार्भ्यं शास्त्रकारेः बहुभानपुरस्सां प्रमाणीकृतम् मनोरपत्यं मानव इति व्युत्पतिगतादर्थदवगम्य़ते मानवानां सर्वैषां सस्कृतेः धर्मस्य पुरषर्थास्य च प्रणप्रतिष्ठाता महर्षमुनुरिति कथनं वस्तुनां य़थार्तमेव प्रतिभाति. तत प्रणीता संहिताऽपि पृथीव्यां सर्वमान्येति स्वक्रियते विदेशिभिःविद्वद्वाभिरपि मनुस्मृतेःप्रचीनता स्वीक्रियते ।

मनुः इति शब्दः ऋग्वेदेऽपि समुपलभ्यते ऋक् तथा १.सूकातानि द्रष्ठव्यानिएवमेव ऋग्वेदस्याष्ठाममण्डके २ सूकातानां रचयिता मनुवैवस्वत एवास्तिति दसदृश्यते । प्रोक्तञ्च.

विवस्वान मनेव प्रह मनुरिक्षवाकेऽव्रवीत ।।३

पृथिव्याः प्रयो विभिन्नदेसनां विधिप्रणयनप्रसङ्गे भगवतो मनुमहर्षै नामोल्लेखो दृश्यते । भारताद्व बहिः कतिपयानां देशानां विधिशास्त्रेषु मनुसंहिताय़ाः केचनाशां अपि समृद्धता दृश्यते । चार –व्यवहार-विधिनिषधादीनां व्यवस्थानां तुलनात्माकाधियामनृस्मृतिरद्वितीयाऽनुपमा चटास्ति । मनुस्मृतो अतास्मात कारणात् लिखितमस्ति ।

एतद्वेशप्रसूतस्य सकाशादग्रजन्मनःस्व स्व चरित्रेशिक्षिरेन प्रृथिव्यां सर्वमिनवाः ।

समाजे मनुस्मृतेमर्हित्भ्या द्वष्ठया मनुसंहिता मापि मानव धर्मसूत्रामिति कथनं नाव युक्तम ।यतोहि धर्मस्य शौक्ती सूत्रात्मिका स्मृतेश्चरीतिः श्लोकात्मिका भवति ।

स्मृतिनां विषयविवेचनं क्रमबद्धं श्टङ्खलितश्च । सूत्राणाञ्च विषये विन्यासो विपर्यस्तो द्वस्य़ते । एक एको विषयो भूयो भूयाःपोनः मुन्येन विचार्यते । अतः शौलोभेदेन स्मृतिसहित्य-सूत्र-साहित्ययोर्मध्ये भेद विद्यते एव । यद्यपि द्वयोः साहित्ययोः सृष्ठिः तथापि स्मृतिसाहित्यस्य प्रचिनता सूत्रसाहित्यस्य चार्वाचीनता स्वीकार्या एवास्ति ।किञ्च मानवधर्मसूं मनुरमृतिरूपेण कालन्तरेण परिमितं विषयसाम्यादिति केचन वदन्ति । क्तिु तन्न समीचीनम् , मानवधर्म सूत्रस्यास्ति त्वाभावात् । मनुस्मृतिः वैदिकस्मृतित्वेन प्रसिद्धेः वेदार्थानुमापकत्वेन वेदार्थीपनिबद्धत्वात मनुस्मृतेः प्रधान्यं प्रत्यपादि ।

> यथोक्तं बृहस्पतिना वेदार्थीपनिबद्धत्वात प्रधान्यं हि मनोः स्मृतिः ।
> मन्वर्थविपरीता य़ा सा स्मृति नैव शास्यते ।। इति

मनुश्च यद् वै मनुखदत् तद् भेषजम इति स्मृति वचनात मनुस्मृतेः प्रधान्यं प्राश्स्त्यं प्राचीनत्वञ्च विद्यते इति नास्ति । काचन विपतिपत्तिः। मनुश्च स्वायम्भुवमनुरिति निश्चीयते ।

श्रीमन्नारायणत प्रतं लक्षश्लकात्मकं धर्मशास्त्रं ब्रह्मा स्वायम्भुवे मनवे प्राह । मनुः संक्षिप्य भृग्वे प्राह । भृगुश्च अन्येभ्य ऋषिभ्य एवं परम्पपरया मनुस्मृति श्यं जगति प्रतिष्ठा जाता सप्रमतिसमुपलब्धायां मनुस्मतौ 2374 श्लोकः विद्यन्ते । न क्लम भारते अपितु बहुषु राष्ठेष्वपि मनुस्मृतिः प्रचारप्रसारो वर्तते ।

समाजस्य विधिव्यवस्थां लक्षीकृत्य मानव जीवनस्यावश्यकता क्षुसारेम सर्वविधविषया भगवता मनुना स्वसंहितायां सन्निवसिता एवा ।मनुस्मृतौ द्वादशाध्यायाः स्नति ।

तेषु प्रथमेध्याये सृष्ठिरचना तथा प्रणीनाम् उत्पतिः द्वितीयेऽध्याये जातकर्मादिसंस्कूराविधिः ब्रह्माचारिधर्मः गुरोरभिवादनविधिः विचारितः । ततस्तृतीयेऽध्याये सम3नवर्तन – विवाह – नित्यश्राद्धादीनां विचारः । चतुर्थेऽध्याये ऋतप्रभुतानादिजीविकानां लक्षणम् स्नातकथर्माश्च प्रतिपादिताः । ततः पश्चमाध्याये भक्ष्या भक्ष्यप्रककरणस्य विचारः द्रव्यशुद्धिविचारः आसौचविचारः कृतः । तदनु षष्ठाध्याये वानप्रस्थाश्रम- सन्यासाश्रमयो धर्माः स्पतमेध्याये सूजधर्मः अष्ठमाध्याये व्यवहार पदाना विवेचनम् साक्षिप्रश्नविधानाश्च नवमाध्याये दायभागः सात्रीपुमधर्माधूतासमाह्वयादि विवादपदानि विवेचनानि , दशमाध्याये आपद्धर्मः जातिवर्णविवेकश्च विचारितः एकादसाध्याये पापानां विविधत्वं प्रयस्चित्तानां च विचारः कृतः द्वदाशाध्याये कर्मानुसारेण सांसारिकगतयः देशधर्मजाति धृर्मादीनां विवेचनम् कृतम् । इयश्च पलब्धा मनुस्मृतिः भृगुप्राक्तेति कथ्यते .

अस्यां स्मृतेरूपारि नवटीकाः प्रकाशिताः सर्वत्र उपलभ्यते . तासु कुल्लूकभंद्वस्य मन्वर्थभुक्तावलि प्रसिद्धा प्रामाणिकी विद्वज्जनाद्दता चेति वक्तुं श्कयते । एवमेव तपोमत्वस्य तथा कृततर्माणां च फलादीनां वर्णामापि साङ्गोपाङ्ग तय़ा द्वश्यते । मनुष्यणां नियमविधिः ध्यायनाधथापनविधिः राजधर्मः ,गार्हस्थ्यधर्मः तथा वर्माश्रमानिकूलनां धर्माणां सर्वविधोश्च सर्वं किञ्चित् मनुस्मृतौ वर्मीतमस्ति. यस्यां अनुशीलनेक्षावस्यं मनु,यः सम्यक्तया सचेतन पूतचितोः नागारिकः सन समाजे जनकल्याणां साधयिक्त क्षमो भवेत । सर्वासामितरासां स्मृतिनां मनुस्मृतिःमूलधारो भवतीति कथनं सर्वथा समीचनमिति ।

Foot notes

१.१.११४.२१.७०.१६

२. २५-३१

३. ४.१ भगवतगीता

Reference

1. मनुस्मृतिः
2. ऋग्वेद
3. भगवतगीता